O‘ZBEK MILLIY MUSIQA MEROSINI SAQLASH VA RIVOJLANTIRISHDA DOIRA IJROCHILIGINING O‘RNI

Yo‘lchiyev Behzodjon Mansurjon o‘g‘li
Qo‘qon davlat universiteti “Cholg‘u ijrochiligi”
kafedrasi stajor- o‘qituvchisi
elektron pochta: behzodjon0304@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o‘zbek milliy musiqa merosini saqlash va rivojlantirishda doira ijrochiligining tarixiy, madaniy va pedagogik ahamiyati yoritiladi. Doira cholg‘usining milliy ijrochilik san’atidagi o‘rni, an’anaviy ritmik usullarning o‘ziga xosligi, ustoz-shogird an’analarining davomiyligi hamda ijrochilik maktablarining shakllanishi tahlil qilinadi. Shuningdek, doira ijrochiligini zamonaviy musiqa ta’limi bilan uyg‘unlashtirish, yosh avlodda milliy musiqaga hurmat va qiziqish uyg‘otish, amaliy mashg‘ulotlar orqali ijro mahoratini rivojlantirish masalalariga e’tibor qaratiladi. Maqolada milliy musiqiy qadriyatlarni kelajak avlodga yetkazishda ta’lim muassasalari, ijrochilar va ustozlarning mas’uliyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: doira, milliy musiqa, musiqa merosi, ijrochilik san’ati, ritm, usul, an’ana, ustoz-shogird, maqom, folklor, musiqa ta’limi, ijro mahorati, milliy qadriyat, madaniyat, yosh avlod.

O‘zbek xalqining milliy musiqa merosi asrlar davomida shakllangan boy madaniy qadriyatlar majmuasidir. Ushbu meros xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, marosimlari, estetik qarashlari va ma’naviy dunyosini o‘zida aks ettiradi. Milliy cholg‘ular esa mazkur madaniy boylikni ifodalash, avloddan avlodga yetkazish va rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Ana shunday cholg‘ulardan biri doira bo‘lib, u o‘zbek musiqa ijrochiligi va an’anaviy marosim madaniyatida alohida o‘rin egallaydi. Doira ijrochiligi faqat ritmik jo‘rnavozlik bilan cheklanmay, mustaqil badiiy ifoda, mahorat va ijodiy yondashuvni ham talab etadi. O‘zbek musiqasining tarixiy shakllanishini o‘rgangan Abdurauf Fitrat milliy cholg‘ular va mumtoz musiqa an’analariga e’tibor qaratgan [Fitrat, A. 1993]. Doira xalq musiqasi, raqs san’ati, maqom ijrochiligi va turli marosimlarda qo‘llanib kelgan. Uning jarangdor tovush imkoniyatlari, turli zarb usullari va ritmik naqshlari musiqiy asarning xarakterini ochib berishga xizmat qiladi. Doira orqali ijro etiladigan usullar asarning sur’ati, kayfiyati va badiiy ta’sirchanligini belgilashda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli doira ijrochisidan nafaqat zarblarni to‘g‘ri bajarish, balki musiqiy mazmunni his qilish, ritmik aniqlikni saqlash va boshqa ijrochilar bilan uyg‘unlikda harakat qilish ham talab etiladi. Zarbli cholg‘ular tarixiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda doira va boshqa milliy urma cholg‘ularning madaniy hayotdagi o‘rni alohida ta’kidlanadi [Narzullayev, Sh.Z. 902–908-b]. Doira ijrochiligining muhim xususiyatlaridan biri milliy ijro usullarining rang-barangligidir. Turli musiqiy janrlarda qo‘llanadigan usullar ijrochidan zarb kuchini, tovush tembrini, ritmik aniqlikni va sur’atni boshqarishni talab qiladi. Ijrochi kichik va kuchli zarblar, tovushlarning davomiyligi, urg‘ular hamda pauzalardan maqsadga muvofiq foydalanishi lozim. Ushbu elementlarning o‘zaro uyg‘unligi ijroning ravonligi va badiiy ta’sirini belgilaydi. Doira ijrochiligini o‘rganishda cholg‘uning texnik imkoniyatlarini bilish bilan birga, milliy musiqaning uslubiy xususiyatlarini anglash ham zarur. Markaziy Osiyo musiqa madaniyatidagi doira va urma zarbli cholg‘ularni o‘rganuvchi tadqiqotlarda ularning ritmik va ijrochilik imkoniyatlari hamda o‘qitish usullari tahlil qilingan [Saidiy, S.B. 713–718-b].

Milliy musiqa merosini saqlashda ustoz-shogird an’anasi alohida ahamiyatga ega. Ushbu an’ana orqali ijro tajribasi, milliy usullar, badiiy talqin va ijrochilik odobi yosh avlodga yetkaziladi. Ustoz shogirdga nafaqat cholg‘uni chalish texnikasini, balki musiqiy asarga munosabatni, mashq qilish madaniyatini, sahnada o‘zini tutishni va ijro mas’uliyatini ham o‘rgatadi. Shogird esa ustoz ko‘rsatmalarini amalda qo‘llash, tinglash, kuzatish va muntazam mashq qilish orqali o‘z mahoratini rivojlantiradi.

UNESCO ma’lumotlarida Shashmaqom an’anasini saqlashda og‘zaki ta’lim va ustozdan shogirdga bilim uzatish muhim yo‘l sifatida ko‘rsatilgan. Bu tajriba milliy musiqa merosining uzluksizligini ta’minlashda an’anaviy ta’lim usullarining ahamiyatini ko‘rsatadi [UNESCO.2008]. Bugungi kunda doira ijrochiligini rivojlantirish masalasi musiqa ta’limi bilan chambarchas bog‘liq. Bolalar musiqa va san’at maktablari, ixtisoslashtirilgan ta’lim muassasalari hamda oliy ta’lim tashkilotlarida doira ijrochiligini puxta o‘rgatish kelajakdagi ijrochilar va pedagoglarni tayyorlashga xizmat qiladi. Bunda o‘quvchining yoshi, tayyorgarlik darajasi va individual imkoniyatlarini hisobga olish muhimdir. Mashg‘ulotlar oddiy ritmik mashqlardan boshlanib, murakkab usullar, mustaqil asarlar va ansambl ijrochiligiga bosqichma-bosqich o‘tishi kerak. Doira pedagoglarini tayyorlashga bag‘ishlangan ilmiy maqolada ijrochilik mahorati bilan birga pedagogik bilim va metodik tayyorgarlikning ham zarurligi yoritilgan [Xolikov, K.B. 346–350-b.]. Doira mashg‘ulotlarida nazariy bilim va amaliy faoliyat bir-birini to‘ldirishi lozim. O‘quvchi ritm, o‘lchov, sur’at, nota yozuvi va musiqiy shakl haqida bilimga ega bo‘lishi bilan birga, ushbu bilimlarni cholg‘uda amalda qo‘llay olishi kerak. Mashg‘ulot davomida ustoz avval ijro usulini ko‘rsatib beradi, so‘ng o‘quvchi uni sekin sur’atda takrorlaydi. Keyinchalik sur’at oshiriladi, ritmik aniqlik va tovush sifati tekshiriladi. Bunday yondashuv texnik ko‘nikmalarni izchil rivojlantirishga yordam beradi. Milliy zarbli cholg‘ularni uzluksiz ta’lim tizimida o‘qitishga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ta’limning turli bosqichlari o‘rtasidagi izchillik va amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish masalalariga e’tibor qaratilgan [Xolikov, K.B. 351–356-b.].

Doira ijrochiligini o‘rgatishda milliy musiqa namunalari va folklor materiallaridan foydalanish ham samarali hisoblanadi. Xalq kuy-qo‘shiqlari, raqs musiqasi va an’anaviy usullar o‘quvchiga milliy ritmik tafakkurni anglash imkonini beradi. O‘quvchi asarni faqat texnik jihatdan o‘zlashtirmasdan, uning kelib chiqishi, ijro muhiti va badiiy xususiyatlari haqida ham tasavvurga ega bo‘lishi kerak. Bu esa ijrochilik faoliyatini mazmunan boyitadi. Doira ta’limida milliy musiqa merosini saqlash va targ‘ib qilish masalalarini o‘rgangan Jumamuratov an’anaviy usullar, folklor namunalari va maqom materiallaridan foydalanishning ahamiyatini ko‘rsatadi [Jumamuratov, D.Q. 814–818-b.]. Doira ijrochiligi yoshlarning milliy o‘zlikni anglashiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Milliy cholg‘uni o‘rganish jarayonida yoshlar xalqning tarixiy xotirasi, san’at an’analari va madaniy qadriyatlari bilan yaqindan tanishadi. Jamoaviy ijro esa o‘zaro tinglash, hamkorlik, intizom va umumiy natija uchun mas’uliyatni rivojlantiradi. Sahna chiqishlari o‘quvchilarda o‘ziga ishonchni mustahkamlab, milliy san’atni boshqalarga namoyish etish imkonini yaratadi. Doira

ijrochiligi va yoshlarda milliy o‘zlikni anglash masalasiga bag‘ishlangan tadqiqotlarda ham ushbu cholg‘uning tarbiyaviy va madaniy ahamiyati ta’kidlangan [Jumamuratov, D.Q. 489–494-b.]

Milliy cholg‘ularni o‘qitishda ta’lim mazmuni va baholash mezonlarining aniqligi ham muhimdir. O‘quvchining rivojlanishini baholashda zarblarning to‘g‘ri bajarilishi, ritmik barqarorlik, sur’atga rioya qilish, tovushning sifatli chiqishi, ijrodagi ifodalilik va mustaqil ishlash ko‘nikmalari hisobga olinishi mumkin. Baholash faqat xatolarni aniqlash vositasi bo‘lib qolmasdan, o‘quvchining keyingi rivojlanish yo‘nalishini belgilashi lozim. Doira ta’limida davlat ta’lim standartlarini takomillashtirishga bag‘ishlangan maqolada kompetensiyalarni shakllantirish, bilim va ko‘nikmalarni bosqichma-bosqich rivojlantirish hamda baholash mezonlarini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqilgan [Xolikov, K.B. 357–361-b.]. Zamonaviy texnologiyalar ham doira ijrochiligini o‘rganish imkoniyatlarini kengaytirishi mumkin. Audio va video yozuvlar orqali ijroni tinglash, zarblarning aniqligini kuzatish, mashqlarni qayta tahlil qilish hamda turli ijro talqinlarini taqqoslash mumkin. Biroq texnologiyalar ustozning bevosita ko‘rsatmasi va jonli ijro tajribasini to‘liq almashtirmaydi. Ulardan an’anaviy bilimlarni mustahkamlash va o‘quvchining mustaqil mashg‘ulotlarini samarali tashkil etish uchun foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, milliy ijro usullarini yozib olish, arxivlash va ilmiy o‘rganish kelajak avlod uchun muhim manbalarni saqlab qolishga xizmat qiladi. Doira ijrochiligini rivojlantirishda ijrochilar, pedagoglar, ilmiy tadqiqotchilar va madaniyat muassasalari o‘rtasidagi hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega. Konsertlar, mahorat darslari, ilmiy-amaliy anjumanlar va ijrochilik tanlovlari milliy san’atga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Tajribali ustozlarning ijro uslublarini hujjatlashtirish, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar yaratish va yosh ijrochilar uchun sifatli repertuar tayyorlash milliy merosning davomiyligini ta’minlashga yordam beradi. Bunday ishlar doira ijrochiligini faqat tarixiy meros sifatida saqlab qolmay, uni zamonaviy san’at va ta’lim jarayonida rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, doira ijrochiligi o‘zbek milliy musiqa merosining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, uning tarixiy, badiiy va tarbiyaviy ahamiyati katta. Milliy ijro usullarini asrash, ustoz-shogird an’analarini davom ettirish, ta’lim jarayonini zamonaviy metodlar bilan boyitish va yosh avlodning milliy san’atga qiziqishini oshirish orqali ushbu merosning uzluksizligini ta’minlash mumkin. Doira ijrochiligini o‘rganish va o‘rgatish jarayoni texnik mahoratni shakllantirish bilan bir qatorda, milliy qadriyatlarga hurmat, ijodiy fikrlash va musiqiy madaniyatni

rivojlantiradi. Shu bois doira ijrochiligini saqlash va rivojlantirish musiqa ta’limi hamda milliy madaniyat taraqqiyotining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Azimov, A.Q. Milliy qo‘shiqlar vositasida o‘quvchilarni ijrochilik malakalarini shakllantirish metodlari (umumta’lim maktablari misolida). - Science and Education, 2025, 6(2), 394-399-b.
2. Fitrat, A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. - Toshkent: Fan, 1993.
3. Jumamuratov, D.Q. Doira ijrochiligi orqali yoshlarda milliy o‘zlikni anglashni shakllantirish. - Science and Education, 2026, 7(1), 489–494-b.
4. Jumamuratov, D.Q. Doira o‘rgatishda milliy musiqa merosini saqlash va targ‘ib qilish masalalari. - Science and Education, 2026, 7(1), 814–818-b.
5. Narzullayev, Sh.Z. Zarbli cholg‘ular tarixidan. - Science and Education, 2025, 6(11), 902–908-b.
6. Saidiy, S.B. Markaziy Osiyo musiqa madaniyatida doyra va urma zarbli cholg‘ular: tarixiy-nazariy asoslar, ijrochilik uslublari va innovatsion nota yozuvi tizimi. - Science and Education, 2025, 6(12), 713–718-b.
7. UNESCO. Shashmaqom music. - Insoniyat nomoddiy madaniy merosining reprezentativ ro‘yxati, 2008.
8. Xolikov, K.B. BMSM muassasalarida doira pedagogikasi mutaxassislarini tayyorlash tizimi. — Science and Education, 2025, 6(12), 346–350-b.
9. Xolikov, K.B. Doira ta’limida davlat ta’lim standartlarini takomillashtirish yo‘nalishlari. — *Science and Education*, 2025, 6(12), 357–361-b.
10. Xolikov, K.B. Uzluksiz ta’lim tizimida milliy zarbli cholg‘ular o‘qitish metodologiyasi. — *Science and Education*, 2025, 6(12), 351–356-b.